

TARIM İLAÇLARI BAYİLERİNİN EĞİTİM VE ÖĞRENİMİNDE DEĞİŞİMLER

Himmet Tezcan¹ Hicran Özahıskalı¹ Sinem Toktay¹ Sercan Günaltay¹
İbrahim Kılınç¹ Lütfü Akbaş² İsmet Yıldırım³

¹ Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, 16059 Nilüfer, Bursa.

² Bursa Tarım İl Müdürlüğü, Bitki Koruma Şubesi, Nilüfer, Bursa

³ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, Çanakkale

1. GİRİŞ

Türkiye’de bitkisel üretimde üreticilere doğrudan tarım ilacı satışı yıllardır Zirai Mücadele İlaç Bayileri tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle, son yıllarda bitkisel ürün tüketicilerine yansıyan tarım ilacı kalıntı sorunlarında öncelikle zirai mücadele ilaç bayileri suçlanmaktadır. Zira, çiftçilerle en son temas eden kişiler bunlar olmaktadır. Hatta, bazen üreticilerin ilk ve tek temas yerleri buralar olabilmektedir. Bu nedenlerle, Türkiye’de tarım ilacı ruhsatlandırılmasında ve kullanımında önem artışın olduğu 1980’li yıllardan bu yana, bu ilaçların insan ve çevre sağlığına olumsuz etkilerinin giderek daha önemli olduğunun bilimsel araştırmalarla saptanması ve değişik ülkelerin sürekli bu konularda yeni düzenlemeler yapmaları Türkiye’nin de arayış içerisinde olmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak son iki yılda önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasal düzenlemelerde en çok tartışılan konuların başında da zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve geleceği gelmektedir. Bu çalışmada Bursa ve Antalya illerindeki zirai mücadele ilaç bayilerinin 1996 yılı ile 2009 yılları arasındaki durumlarındaki doğal değişim, yapılan anket çalışmalarının sonuçlarına bağlı olarak tartışılmıştır. Yeni düzenlemelerin ne kadar etkili olabilecekleri ve bunlara gereksinim olup olmadığı, Bursa ve Antalya illerindeki doğal değişimle birlikte yorumlanmaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

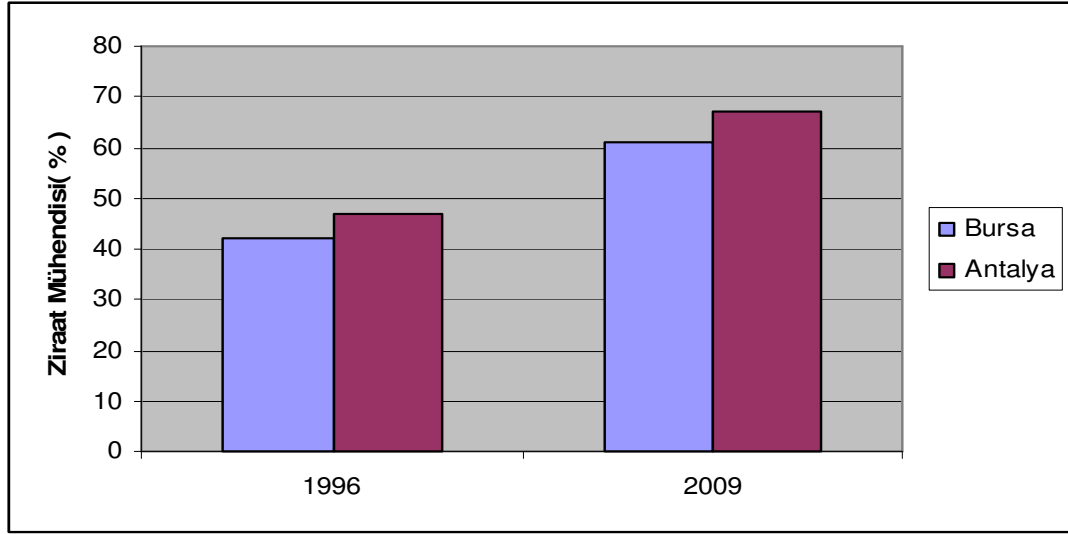
Bu çalışmanın materyalini Bursa ve Antalya İllerindeki bitki koruma ürünü toptan ve perakende satış ruhsatı almış ve bu işi yapan kişiler oluşturmaktadır. Kişilerin seçiminde illerin merkez ilçelerindeki ulaşımı en kolay olanlar tercih edilmiştir. Ciro büyüklükleri dikkate alınmamıştır. Buna göre 1996 yılında Bursa ve Antalya’da sırası ile 31 ve 34 , 2009 yılında ise 18 ve 18 ilaç bayi ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Seçilen kişilere aşağıdaki sorular sorulmuş ve yanıtları standart formlara işlenmiştir. Yanıtlanması istenen sorular aşağıdaki gibi olmuştur:

1. Eğitim Durumunuz Nedir?
2. Zirai Mücadelede Ekonomik Zarar Eşiğinden Ne Anlıyorsunuz ?
3. Bitki Koruma İlaçlarında Bekleme Süresi Nedir ?
4. Pestisitlerde LD 50 Değeri Nedir ?
5. Pestisitlerin Kalibrasyonu Nasıl Yapılmaktadır ?
6. Parazit ve Predatör Ne Demektir ?
7. Bitki Virüs Hastalıkları İle Nasıl Savaş Önerirsiniz?
8. Çiftçilere Danışmanlık Yapıyorsunuz?
9. Reçeteli Tarım İlacı Satışını Nasıl Değerlendiriyorsunuz?
10. Kimler Sınavsız Reçete Yazma Yetkisi Sahibi Olmalıdır?
11. Tarım İlacı Dışında Başka Şeylerde Satıyorsunuz ?

Yanıtlanması istenen 11 sorunun 6’sı ile (2-7. Sorular) ruhsat sahibi kişilerin yaptıkları işle ilgili bilgi düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Kalan 5 soru ile ise ruhsat sahibi kişilerin diğer özellikleri saptanmıştır.

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

Her şeyin başının eğitim olduğu tezinden yola çıkarak öncelikle bu çalışmanın yapıldığı illerdeki zirai mücadele ilaç bayilerinin eğitim düzeyleri 1996 ve 2009 yılları itibarı ile Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Bursa ve Aydın İlleri Zirai Mücadele İlaç Bayilerinin Eğitim Düzeylerindeki Değişim (Özahskalı, 1996; Günaltay, 1996; Toktay, 2009; Kılınç, 2009)

Şekil 1’de açık olarak görüldüğü gibi Ziraat Mühendisi Zirai Mücadele İlaç Bayi oranı giderek artmaktadır. Bu durum her geçen gün Ziraat Fakültelerinden mezun Ziraat Mühendisi sayısının artması ve bunların kamuda daha zor iş bulabilmeleri ile açıklanabilir. Kendi işini kurmak isteyen bazı genç Mühendisler veya erken yaşta kamu kurumlarından emekli olan Ziraat Mühendisleri şanslarını bir kez de tarım ilacı bayi olarak denemektedirler. Bu durum olumlu bir gelişme olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, Bitki Koruma Bölümü mezunu ilaç bayilerinin oranının, %1’ler gibi oldukça düşük olduğu da görülmektedir. Bu durum ruhsat sahibi bayilere yöneltilen çok önemli bazı sorularda hemen kendini göstermektedir. Türkiye’nin değişik illerinde değişik zamanlarda yapılan benzer çalışmalarda Ziraat Mühendisi bayi oranının oldukça heterojen olduğu Çizelge 1’de görülmektedir.

Çizelge 1. Türkiye’nin Değişik İllerinde Değişik Zamanlarda Ziraat Mühendisi Bayi Oranları (%)

İli	Ziraat Mühendisi Bayi Oranı (%)	Kaynak	İli	Ziraat Mühendisi Bayi Oranı (%)	Kaynak
Adana	55.0	Temir, 1996	Antalya-Kumluca	80.0	Özbek, 2000
Mersin	76.2	Özer, 1996	Antalya-Finike	41.2	Demirbaş, 2001
Amasya	27.3	Akbulut, 1996	Burdur	36.0	Demir, 2001
Kırıkkale	62.5	Şahin, 1997	Osmaniye	75.0	Gök, 2001
Eskişehir	50.0	İleri, 1997	Bursa-İznik	42.8	Sevimli, 2002
Trabzon	38.0	Köseoğlu, 1998	Sakarya	59.0	Yerebakan, 2002
Balıkesir	50.0	Özmelek, 1998	Kırklareli	60.0	Alkan, 2002
Sakarya	40.0	Sevim, 1999	Çorum	50.0	Erden, 2002
Giresun	17.6	Mertek, 1999	İğdır	70.0	Korkmaz, 2002
Tekirdağ	50.0	Kadem, 1999	Muğla	80.0	Erken, 2002
Aydın	69.5	İlhan, 2000	Bilecik	40.0	Başhan, 2004
Çorum	70.0	Berişbek, 2000	İzmir	82.4	Akdemir, 2009
Ankara	81.8	Özbey, 2000			

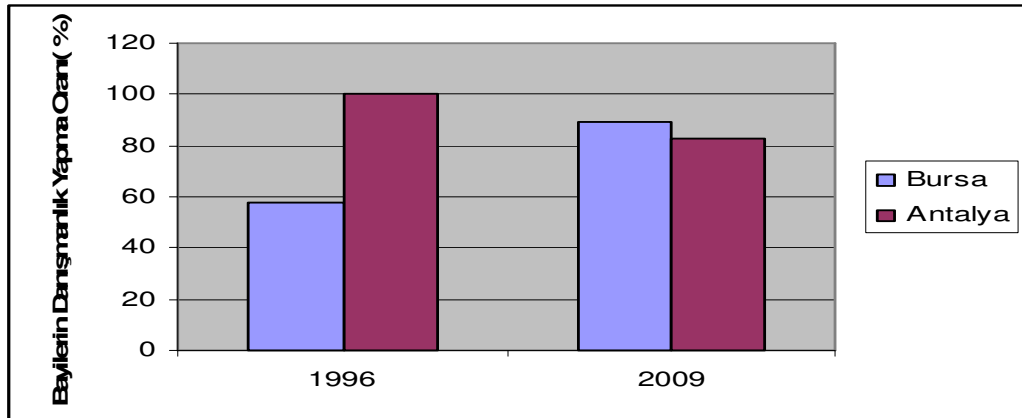
Çizelge 1’de görülebileceği gibi Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde çeşitli zamanlarda Ziraat Mühendisi bayi oranı %17.6 ile %82.4 arasında değişen oranlarda bulunmuştur. Bu oranlarında günümüzde her geçen gün yükselmesi doğal kabul edilmelidir. Daha önceki yıllar yapılan bir çalışmada ise Türkiye’nin bazı bölgelerinde çok az sayıda bayi olduğu hatta bunlardan bazılarının Eczacı olduğu belirtilmiştir(Tezcan, 1996). Bursa ve Antalya İlleri Zirai Mücadele İlaç Bayilerinin öncelikle bilmesini düşündüğümüz bazı sorulara verdikleri doğru cevap oranları ise Çizelge 2’de görülmektedir.

Çizelge 2. Bursa ve Antalya İlleri Zirai Mücadele İlaç Bayilerinin Aşağıda Belirtilen Konulardaki Sorulara Doğru Cevap Verme Oranları(%)
(Özahıskalı, 1996; Günaltay, 1996; Toktay, 2009; Kılınç,2009)

Bilinmesi İstenen Konu	Bursa	Bursa	Antalya	Antalya
	1996 (%)	2009 (%)	1996 (%)	2009 (%)
1. Ekonomik Zarar Eşiği	7.0	55.5	5.9	50.0
2. Bitki Koruma İlaçlarında Bekleme Süresi	32.0	61.1	52.9	72.2
3. Pestisitlerde LD 50 değeri	16.0	66.6	32.3	38.8
4. Pestisitlerin Kalibrasyonu	10.0	44.4	23.5	61.1
5. Parazit ve Predatör	13.0	61.1	47.0	38.8
6. Bitki Virüs Hastalıkları ile Savaş	16.0	38.8	47.1	55.5

Çizelge 2 dikkatlice incelendiğinde bayilerin hemen hemen tüm konulardaki bilgi düzeylerinde genelde bir yükselme olduğu görülebilir. Bu durum, öncelikle her geçen yıl Ziraat Mühendisi bayi sayısındaki artış ile açıklanabilir. Ancak, alınması gereken yolun daha bir hayli fazla olduğu da hemen Çizelge 1’den anlaşılmaktadır. Zira, Bitki koruma ilaçlarındaki bekleme süresi konusu dışında diğer konularda oranlar hala istenen düzeyin altındadır. Bu durum tarım ilacı bayilerinin ruhsat sahibi olsalar bile düzenli olarak belli aralıklarla eğitime hala ihtiyaçları olduğunu göstermektedir. Bu eğitim gereksinimi diğer gelişmiş ülkelerde de belli aralıklarla kurslar düzenlenerek giderilmeye çalışılmaktadır(Czapar ve ark., 2004).

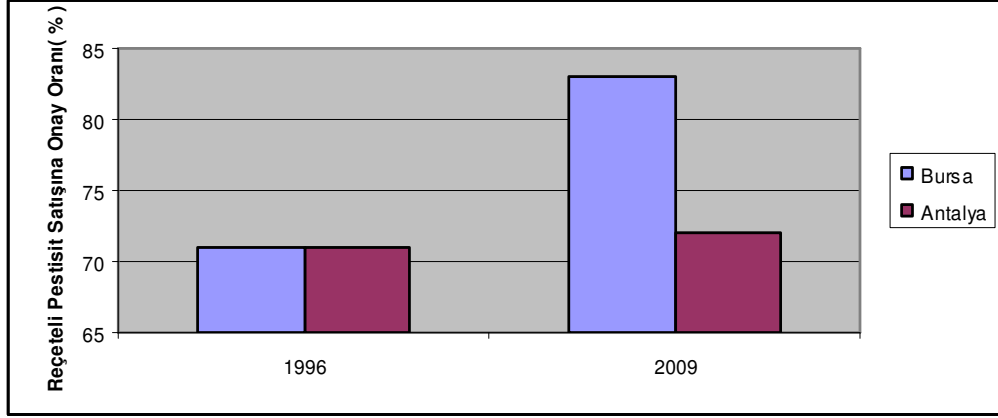
Ruhsat sahibi kişilerin sadece tarım ilacı satışı ile yetinmedikleri aynı zamanda çiftçilerin danışmanı gibi davrandıkları Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2. Bursa ve Antalya illeri Zirai Mücadele İlaç Bayilerinin üreticilere danışmanlık yapma oranları(%). (Özahıskalı, 1996; Günaltay, 1996; Toktay, 2009; Kılınç, 2009)

Ruhsat sahibi bayilerin sadece tarım ilacı satışı ile ilgilenmedikleri aynı zamanda üreticilere tarım danışmanı gibi davrandıkları ve pestisit önerilerini kendilerinin yaptıkları Şekil ‘den kolaylıkla anlaşılabilir. Bu oranın 2009 yılı itibarı ile her iki ilde de %80’nin üzerinde olduğu görülmektedir.

Zirai Mücadele ilaç bayilerinin geçen yıl zorunlu hale gelen reçeteli tarım ilacı satışına genelinde olumlu baktıkları Şekil 3’de görülmektedir.

Şekil 3. Bursa ve Antalya İlleri Zirai Mücadele İlaç Bayilerinin Reçeteli İlaç Satışını Kabul Etme Oranları(%).(Özahıskalı, 1996; Günaltay, 1996; Toktay, 2009; Kılınç, 2009)

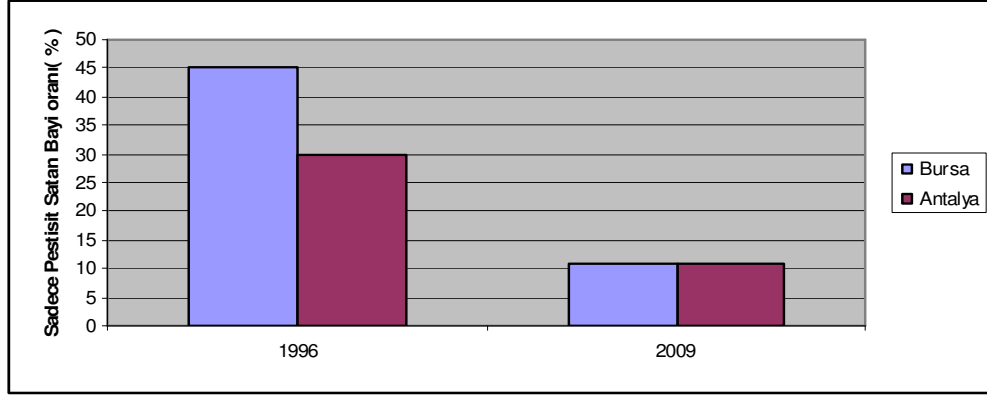
Reçeteli tarım ilacı satışına 1996 yılında bile %71’ler seviyesinde ilaç bayilerinin destek vermesi çalışmanın en ilginç bulgularından biri olarak düşünülebilir(Şekil 3). Ancak, o zamanlar şu anda yürürlükte olan reçeteli satışın oluş biçimini tahmin edebildiklerini sanmıyoruz. Zira, bazı ilaç bayilerinin kendilerinin de reçete yazabileceklerini düşünerek bunu desteklediklerini sanıyoruz. Bu durum Çizelge 3’de açıkça görülmektedir.

Çizelge 3. Bursa ve Antalya İlleri Zirai Mücadele İlaç Bayilerinin Önerdiği Sınavsız Reçete Yazma Yetkisi Sahibi Olması Gerekenler(%) (Özahıskalı, 1996; Günaltay, 1996; Toktay, 2009; Kılınç, 2009)

İstenen Özellikler	Bursa	Bursa	Antalya	Antalya
	1996 (%)	2009(%)	1996(%)	2009(%)
Tüm Ziraat Mühendisleri	29.0	22.2	29.4	33.3
Yalnızca Zirai Mücadele İlaç Bayileri	18.0	22.2	26.5	33.3
Yalnızca Bitki Koruma Bölümü Mezunu Ziraat Mühendisleri	47.0	38.8	32.4	33.3

Çizelge 3’ de dikkat çeken en önemli bulgu 1996 yılında ruhsat sahibi kişilerin reçete yazma konusunda öncelikle Bitki Koruma Bölümü mezunu Ziraat Mühendislerini düşündüklerini görüyoruz. Bu durumun 2009 yılında az da olsa azalması mevcut sistemin kendilerini dışlamasına bağlanabilir. Zira, bunun kendilerinin doğal hakları olması gerektiğini düşündüklerini sanıyoruz. Ülkemizde ekonomik öneme sahip 60’ın üzerinde kültür bitkisi yetiştirilmekte ve bunlar üzerinde zarar yapan 400’ün üzerinde zararlı organizma bulunmakta ve de bunların kontrolünde ruhsat almış 4000’in üzerinde ticari isimli tarım ilacı piyasada satışa sunulmaktadır(Dursun, 2007). Bu gerçekten yola çıkarak düşünülürse acaba tarım ilacı bayi aynı zamanda teknik danışmanlıkta yapabilir ve reçete yazabilir mi? Geçen yıl 12 Temmuz 2009 tarihli ve 27256 sayılı resmi gazetede yayınlanan “ Bitki Koruma Ürünlerinin Reçeteli Satış Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” gereği zaten bu artık yasal olarak Türkiye’de mümkün değildir. Bunlar ayrı ayrı işlerdir ve Kişi bunlardan herhangi birini tercih etmek zorundadır. Tarım ilacı bayileri esas itibarı ile “ Bitki Koruma Ürünlerinin Toptan ve Perakende Satılması İle Depolanması Hakkında Yönetmelik” hükümlerine tabidirler. Bu ikisi ayrı ayrı işler olarak Türkiye’de düşünülmektedir. Etik açıdan mantıklı olarak görünmekle birlikte bunun da daha ilk yılında yan yolları bulunmuştur. Kendisi ilaç bayi olan bir kişi eşine veya çocuğuna reçete yazma yetkisi alarak sorunu çözülmeye çalışılmakta veya kendi ilacını yazdırabileceği bir reçete yazma yetkisi almış kişi ile birlikte çalışabilmektedir.

Zirai Mücadele İlaç Bayiliği ruhsatı almış kişilerin yalnızca tarım ilacı satışı ile yetinmedikleri de Şekil 4’de görülmektedir.

Şekil 4. Bursa ve Antalya İlleri Zirai Mücadele İlaç Bayiliği Ruhsatı Almış Kişilerin Yalnızca Tarım İlacı Satışı İle İlgilenme Oranları(%) (Özahıskalı, 1996; Günaltay, 1996; Toktay, 2009; Kılınç, 2009)

Zirai Mücadele İlaç Bayiliği ruhsatı almış kişilerin yalnızca tarım ilacı satışı ile ilgilenme oranları 1996 yılında %30 ile %45’ler civarında iken, 2009 yılında bu oran hem Bursa hem de Antalya’da %11’ler seviyesine gerilemiştir(Şekil 4). Bu durum bu konuda ruhsat sahibi kişilerin yalnızca tarım ilacı satışı ile ekonomik düzeylerini muhafaza edemedikleri ve yeni arayışlara giriştikleri düşüncesini bizlerde uyandırmaktadır.

4. SONUÇ

Türkiye’den yurtdışına ihraç edilen bitkisel ürünlerde zaman zaman karşılaşılan aşırı pestisit kalıntılı ürünlerin iç piyasada da bulunabileceği kuşkusuz ve iç denetimlerde de gerçekten insan sağlığı için istenmeyen dozda pestisit kalıntılı ürüne rastlanması tarım ilacı satıcılarını öncelikli hedef haline getirmiştir. Bu çalışmada bu ruhsata sahip kişilerin genel bilgi düzeyleri ve bazı konulardaki görüşleri ortaya konmuştur. Türkiye’de 2009 yılında yürürlüğe giren konu ile ilgili yönetmeliklerin durumu daha iyiye götürebileceği beklentisi olmakla birlikte, doğal olarak da yönetmelik değişiklikleri yapılmadan önceki periyotlarda bir iyileşmenin olduğu, bunun da Ziraat Mühendisi ruhsat sahibi kişi oranındaki yükselme ile ilişkili olabileceği düşüncesindeyiz. Pestisit kalıntısı sorununun sadece bir halkasını oluşturan tarım ilacı bayilerinin geliştirilmesi ile soruna bütünü ile çözüm beklemenin de doğru olmayacağı kanatindeyiz.

5. KAYNAKÇA

01. Akbulut, İ., 1996. Amasya ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 28 s.
02. Akdemir, M., 2009. İzmir ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 26 s.
03. Alkan, Ö., 2002. Kırklareli ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 27 s.
04. Başhan, Ö., 2004. Bilecik ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 22 s.
05. Berişbek, H., 2000. Çorum ili ve ilçeleri zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 20 s.

06. Czapar, G.F., R.A.Cloyd, P.A. Kalnay and M.P. Curry, 2004. Development of educational programs for retail stores that sell pesticides. Journal of Extension, 42(4): 1-5.
07. Demir, M., 2001. Burdur ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 24 s.
08. Demirbaş, K., 2001. Antalya ili Finike ilçesi zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 26 s.
09. Dursun, H.Y. 2007. Bitki koruma ürünlerinin kontrolü. Tarım İlaçları Kongre ve Sergisi (25-27 Ekim 2007, Ankara). Bildiriler Kitabı s: 94-102. Kozan Ofset, Büyük Sanayi 1. Cad.95/11. İskitler/ ANKARA.
10. Erden, A., 2002. Çorum ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 20 s.
11. Erken, D., 2002. Muğla ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 22 s.
12. Gök, İ., 2001. Osmaniye ili ve ilçeleri zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 23 s.
13. Günaltay, S., 1996. Antalya ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi.21 s.
14. İleri, S., 1997. Eskişehir ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 19 s.
15. İlhan, H., 2000. Aydın ili ve Nazilli ilçesi zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 22 s.
16. Kadem, N., 1999. Tekirdağ ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 26 s.
17. Kılınc, İ., 2009. Antalya ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi.28 s.
18. Korkmaz, Y., 2002. Iğdır ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 32 s.
19. Köseoğlu, H., 1998. Trabzon ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 22 s.
20. Mertek, H., 1999. Giresun ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 26 s.
21. Özahışkalı, H., 1996. Bursa ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi.20 s.
22. Özbek, E., 2000. Antalya ili Kumluca ilçesi zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi.22 s.
23. Özbey, N., 2000. Ankara ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 31 s.
24. Özer, P., 1996. Mersin ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi.25 s.
25. Özmelek, Ö., 1998. Balıkesir Çorum ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 23 s.
26. Sevim, N., 1999. Sakarya ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 29 s.
27. Sevimli, E., 2002. Bursa ili İznik ilçesi zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 21 s.
28. Şahin, E., 1997. Kırıkkale ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 24 s.
29. Temir, M., 1996. Adana ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri. T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi.23 s.

30. Tezcan, H., 1996. Türkiye'nin Bazı İllerindeki Zirai Mücadele İlaç Bayilerinin Mevcut Durumu ve Düşündürdükleri. *Tarım ve Çevre İlişkileri Sempozyumu* (13-15 Mayıs 1996, Mersin)
” Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı” *Bildiriler Kitabı*, s:795-800.
31. Toktay, S., 2009. Bursa ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri.
T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi.25 s.
32. Yerebakan, M.A., 2002. Sakarya ili zirai mücadele ilaç bayilerinin mevcut durumu ve düşündürdükleri.
T.C. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü Lisans Tezi. 22 s.